

MIȘCĂRI DEMOGRAFICE ÎN CADRUL COLONIZĂRII RURALE DIN ȚARA ROMÂNEASCĂ ȘI MOLDOVA (SECOLELE XVII—XVIII)

de MATEI D. VLAD

Studiul mișcărilor demografice în cadrul colonizării rurale din Țara Românească și Moldova, în perioada secolelor XVII—XVIII, reprezintă o problemă tot atât de importantă ca și cea privitoare la cauzele colonizării. Este lesne de înțeles că un astfel de studiu nu poate fi conceput fără a avea în vedere anumite transformări economice, sociale și politice, petrecute în cursul celor două veacuri care formează obiectul cercetării de față. Dinamica populației a fost întotdeauna strâns legată de structura economică și de organizarea social-politică a societății¹. De aceea, condițiile economice, sociale și politice, interne și externe, deosebite de la un secol la altul, au influențat adânc procesul colonizării în aspectele sale fundamentale, cum ar fi, de pildă, cel privitor la originea etnică și proveniența coloniștilor.

În perioada secolelor XVII—XVIII, problema colonizării satelor pustii, față de veacul anterior, a devenit mult mai stringentă, schimbându-și întrucîtva și caracterul. Împrejurări felurite, interne și externe, au impus de astă dată, mult mai mult ca înainte, intervenția administrației de stat pentru a împiedica depopularea, devenită adeseori îngrijorătoare pentru interesele clasei dominante. Totodată, s-a trecut la fundarea de noi sate cu oameni aduși de peste hotare. Formularul hrisoavelor domnești, privitor la originea etnică a coloniștilor, se referă acum aproape numai la oameni veniți de peste graniță, adică la „oameni străini” sau considerați „străini”.

Făcînd o apreciere statistică asupra actelor noastre interne, cu privire la imigranți, se poate constata că elementele străine, mai frecvent menționate în documentele din aceste două secole, invitate să participe la înfăptuirea operei de colonizare din Moldova (pentru că la ea ne referim întii), sînt cele din Țara Românească (munteni, valahi), din „Țara Ungurească” (mai exact din Transilvania) denumite: unguri, ungureni, birsani etc., din Rusia (ruși, moscoviți, cazaci), din Polonia (lehi). Este semnificativ faptul și explicabil în același timp, că elementele sud-dunărene, cum ar fi, de pildă, sîrbii, grecii

¹ Ștefan Ștefănescu, *Istorie și demografie*, în „Studii”, XX (1967) nr. 5, p. 931—946.

și turcii, au o frecvență redusă în actele de cancelarie ale Moldovei, iar altele, cum ar fi „arbănașii“ și „bulgarii“, lipsesc cu totul.

În răstimpul aceleiași perioade, în actele Țării Românești, frecvența cea mai mare aparține sîrbilor, apoi arbănașilor, moldovenilor, ungurenilor și grecilor. Nu sînt menționați niciodată lehi, cazacii și moscoviții.

Aceleași considerente statistice ne-au determinat să vedem care au fost direcțiile și intensitatea schimburilor de populație ce au avut loc între cele trei țări române. Din studiul comparativ al actelor, rezultă că între Muntenia și Moldova a avut loc un schimb intens de populație, sub formă de imigranți sau coloniști. Numai așa se explică faptul de ce în secolele XVII—XVIII circa 40 de mențiuni documentare interne vorbesc de chemarea unor țărani „munteni“ pentru a fi colonizați în Moldova, iar alte 30 de mențiuni se referă la colonizarea moldovenilor în Țara Românească. Pe de altă parte, aproape 60 de acte interne pomenesc de imigrarea în Moldova și Țara Românească a unor țărani români din Transilvania, în cursul aceleiași perioade.

Una din condițiile principale pe care le puneau cele două state feudale la întemeierea noilor sate privea originea etnică a coloniștilor sau (în cazul românilor înșiși) proveniența teritorială². Dar și aici trebuie să ne coborîm în timp și să constatăm că există o anumită poziție din partea oficialității statale în ceea ce privește deosebirile „etnice“ dintre coloniști sau imigranți. Se observă, astfel, că românii veniți dinafara hotarelor uneia din cele două țări sau din altă parte, în majoritatea cazurilor, erau priviți ca „străini“³. Așa se explică faptul de ce în hrisoavele domnilor moldoveni, destinate înființării satelor de colonizare, muntenii și ungurenii sînt puși alături de ruși, poloni etc. Așadar, în concepția cancelariei și a autorităților din Moldova, muntenii și ardelenii apăreau ca niște „străini“, ca neautohtoni, fiindcă, cel puțin geografic, aparțineau unor țări diferite, întocmai ca străinii în sens strict⁴. Tot așa apăreau moldovenii și ardelenii în concepția cancelariei Țării Românești. Fără îndoială că aceste deosebiri erau de ordin pur teritorial. Ele aveau însă și o semnificație juridică și politică, datorită, înainte de toate, faptului că diversele ramuri ale poporului nostru trăiau încă în țări diferite din punct de vedere geografic⁵.

Documentele noastre interne, privitoare la colonizare, indică fie originea coloniștilor, denumindu-i: leah, rus, sîrb, grec etc., fie zona geografică sau țara din care provin; spre exemplu: din „țara leșească“, din „țara rusească“, din „țara sîrbească“, din „țara grecească“ etc., sau, uneori, și una și alta. Deseori apare însă condiția ca imigranții să fie străini de țară, etnic sau geografic. Din cercetarea actelor ce ne sînt cunoscute pînă în prezent, și care privesc originea coloniștilor, am întîlnit, în această vreme, următoarele elemente pe care le prezentăm în ordinea alfabetică: arbănași (albanezi), armeni, bulgari, cazaci, greci, lehi (poloni), moldoveni (în Țara Românească), mosco-

² Cf. Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, Buc. Edit. Academiei, 1963, p. 200.

³ *Ibidem*, p. 261.

⁴ *Ibidem*, p. 293—294.

⁵ *Ibidem*, p. 261.

viți, munteni (în Moldova), ruși, sîrbi, ungureni, unguri și turci. Numai în mod excepțional puteau fi băștinași, „oameni de cei ce s-ar scoate du pen sate”⁶. Excepțional, dar destul de frecvent, erau primiți și fugarii, adică foștii „rumîni” sau „vecini”, acei țărani „care vor fi fostu robiți și vor să scape din robie și vor veni în țară”⁷. Dar excepțiile, devenite aproape reguli, trebuiau aprobate, în fiecare caz special, de către domnitor.

O problemă care se ridică în fața noastră și fără de care nu putem trece mai departe este cea privitoare la condiția impusă locuitorilor satelor astfel înființate de a fi străini de țară. De ce se punea asemenea condiție? Răspunsul la această întrebare constă în faptul că situația țăranilor din cadrul satelor de colonizare era, sub toate raporturile, mai ușoară decît a celorlalți. Or, dacă n-ar fi existat nici o limitare de acest gen, mulți țărani (cum au și procedat de multe ori) ar fi plecat din satele lor de băștină, spre a fi primiți în satele de colonizare⁸.

În veacul al XVII-lea și în cel următor, imigranții străini, după cum am menționat, ocupă un loc din ce în ce mai însemnat în cadrul acțiunii de colonizare. În această privință, exemple documentare sînt multe. Ne vom opri asupra celor mai caracteristice. Astfel, la 1 mai 1602, Simion Movilă acordă unor „arbănași din Cerveni Voda, care s-au strămutat din țara turcească... în satul Călinești în județul Prahova” o serie de avantaje și scutiri de toate slujbele și muncile, atît domnești, cît și boierești. Asemenea înlesniri le-au fost acordate „deoarece au lăsat ocinile și dedinele lor și casele și moștenirile din patria lor”. Este vorba aici de imigranți albanezi, sosiți deja în țară. Din act mai rezultă că puteau veni în sat și alte elemente străine, de alte naționalități, adică toți cei care urmau a se „așeza în acel sat din țări străine” (bulgari, greci și unguri). Se cerea o singură condiție ca să fie „om bun” și să-l „placă pe el satul și bătrînii satului”⁹.

Există și treceri de populație dintr-o țară în alta, în cazul de față dinspre Muntenia spre Moldova. Aloisio Radibrad, într-o relatare din anul 1603, notează că din Țara Românească mulți locuitori cu familiile și puținul lor au trecut unii în Turcia, alții în Moldova (s.n.). Același lucru îl remarcă și Petru Grigorovici Armeanul în raportul său din anul 1604, în care spune că țăranii din Muntenia „de cele mai multe ori pleacă în Turcia și în Moldova”¹⁰ (s.n.).

O condiție esențială în cadrul colonizării din această epocă era — cum am subliniat mai înainte — de a fi dinafara hotarelor țării respective. În această privință, domnitorul Radu Șerban, prin hrisovul din 18 aprilie

⁶ *Documente privind relațiile agrare în veacul al XVIII-lea*, vol. I, Țara Românească, Edit. Academiei, 1961, p. 305 (vom prescurta în continuare cele două volume sub inițialele D.R.A.).

⁷ *Documente privind istoria României*, B, sec. al XVII-lea, vol. III (1616—1620), p. 112 (Această colecție o vom prescurta sub inițialele D.I.R.).

⁸ Cf. Matei D. Vlad, *Date privind renta feudală în satele de colonizare din Țara Românească (prima jumătate a secolului al XVII-lea)*, în „Studii”, XIV (1961), nr. 5, passim; Vezi idem, *Regimul administrativ al satelor de colonizare din Țara Românească și Moldova (secolul al XVII-lea)*, în „Studii”, XXII (1969), nr. 1, passim.

⁹ D.I.R., B, sec. al XVII-lea, vol. I (1601—1610), p. 43.

¹⁰ *Hurmuzaki*, vol. IV, 1, p. 405.

<1610>, acorda locuitorilor ce urmau să se așeze pe moșiile episcopiei din Buzău mai multe scutiri, cu condiția ca ei să fie „or oameni<i> </i> dă peste Dunăre, or den țeara ungurească, or de la Mold<o>va“¹¹.

Un hrisov al lui Radu Mihnea, din 15 februarie 1614, privitor la „sîrbii care stau pe ocina Brînceni, ce se cheamă Satul Nou“, ne indică date ceva mai concludente în legătură cu originea etnică și cu zona geografică din care provin. Privilegiile acordate acestor „sîrbi“ sînt motivate, între altele, de faptul că „sînt oameni pribegi din altă țară“¹². Hrisovul de fundare inițială a satului nu ni s-a păstrat. În schimb, o confirmare din vremea lui Alexandru Iliș, din 25 noiembrie 1616, vine cu precizarea importantă că satul respectiv „s-a strîns (adică s-a întemeiat — n.n.) încă din zilele lui Io Șerban Voievod“¹³. O altă confirmare a actului inițial, din 10 iulie 1614, lasă să se înțeleagă că satul fusese înființat cu „oameni de peste Dunăre și sîrbi“¹⁴.

Frecvența elementelor „străine“ în documentele noastre interne din veacul al XVII-lea și al XVIII-lea ne arată că printre locuitorii unui sat de colonizare figurau sîrbii și foarte rar bulgarii. Se întîlnesc numai două mențiuni referitoare la bulgari, în două acte emise de cancelaria Țării Românești. Cu privire la sîrbi se întîlnesc, în schimb, 32 de mențiuni în actele din Țara Românească și 12 mențiuni în cele din Moldova. Absența bulgarilor printre străinii capabili să contribuie la întemeierea de noi sate, Iorgu Iordan o explică prin aceea că „într-o epocă nu prea îndepărtată de a noastră, românii au cunoscut la sud de Dunăre o singură populație slavă, pe care o numeau sîrbi, indiferent de adevărata ei origine etnică“¹⁵. În tot cazul, este greu de admis că bulgarii, după căderea și intrarea lor sub dominația pașalelor turcești, trăind în cele mai grele condiții, să nu fi fost siliți să-și părăsească țara și să se stabilească în Principatele nord-dunărene. Oricum, noi considerăm că autorul are dreptate cînd afirmă că „o parte din satele numite *Sîrbi* au avut, la început, locuitori de origine bulgărească, pe care românii îi socoteau însă tot sîrbi, fiindcă aceștia le erau mai bine cunoscuți“¹⁶. C. C. Giurescu susține și el că refugiaților din sudul Dunării „le ziceam la toți „sîrbi“, indiferent dacă erau într-adevăr sîrbi sau bulgari“¹⁷. Ca atare, este foarte posibil că sub denumirea de „sîrbi“ se ascundeau deseori elemente bulgare.

O dată cu „sîrbii“ și „bulgarii“ au trecut la nord de fluviu și elemente românești. Cei mai mulți bejenari români erau vechi fugari, trecuți anterior la sud de Dunăre și așezați în satele din imediata ei apropiere. Aceștia reve-neau acum în țară. În această privință, în actul din martie 1614, emis de Radu Mihnea, în favoarea lui Ianache mare postelnic, se arată că în siliștea satului Vaideei din județul Ialomița se putea stabili orice om „din țara noas-

¹¹ D.I.R., B, sec. al XVII-lea, vol. I (1601—1610), p. 452.

¹² *Ibidem*, vol. II (1611—1615), p. 249.

¹³ *Ibidem*, vol. III (1616—1620), p. 53.

¹⁴ *Ibidem*, vol. II (1611—1615), p. 294.

¹⁵ Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 263.

¹⁶ *Ibidem*, p. 265.

¹⁷ Constantin C. Giurescu, *Istoria Bucureștilor din cele mai vechi timpuri pînă în zilele noastre*, Buc., 1966, p. 269.

tră“ care va fi „fără dajdie și fără bir și va veni aici din țara turcească sau din țara ungurească¹⁸ sau din țara Moldovei“¹⁹. De aici rezultă că domnia încă considera ca făcînd parte „din țara noastră“ pe acei fugari de peste hotare și spera într-o reîntoarcere a lor. De pildă, în actul din 9 februarie 1617, emis de Radu Mihnea, trecut domn în Moldova, se arată că în satul Uriești din ținutul Covurlui, al mănăstirii Pobrata, se puteau stabili sîrbi, unguri, ruși sau „oameni care au fugit din țara noastră în țara turcească“²⁰. După cum rezultă din aceste exemple se pare că administrația celor două state feudale românești ținea cu orice preț să-și recupereze elementele fugare din afară. Este greu de știut în ce măsură „oamenii din altă țară“ și bejenarii români de peste hotare răspundeau cu promptitudine invitațiilor adresate de stăpîinii de moșii. Cert este însă că expresia „oameni din altă țară“ este reprodușă aproape stereotipic în toate documentele ce privesc istoria socială a satelor de colonizare. Apelurile stăruitoare la elemente din exterior reprezintă un indiciu că brațele de muncă autohtone nu erau suficiente și nici în stare să umple toate golurile demografice create prin depopulare. Din această cauză, hotarele siliștilor sau satelor „sparte“ ori „pustiite“ rămîneau de multe ori deschise atît elementelor „străine“ cît și celor băștinașe. Importante în sensul acesta sînt relatările cuprinse în actul din 30 aprilie 1618, emis de Radu Mihnea, domnul Moldovei, în favoarea satului Scumpia din ținutul Iași, aflat în stăpînirea lui Enache postelnic. După ce se menționează că în siliștea respectivă „s-au adunat acolo în zilele domniei mele niște oameni însă rusnaci din țara leșească“ se arată, în continuare, că pot veni „și oameni din țara domniei mele, însă tot oameni care n-au fost așezați nicăieri“²¹.

Cele mai numeroase elemente care au contribuit la alimentarea operei de colonizare au venit însă din afară. Concludent în această privință ni se pare actul lui Miron Barnovschi — Movilă, din 12 martie 1627, acordat lui Enache postelnic, pentru popularea fostelor sate: Sasul, Lăturișeni, Gurbănești și Scumpia. În document se precizează că „aceste sate au fost siliști și le-a așezat din nou tot cu oameni din altă țară“²². Cele relatate în actul respectiv devin și mai verosimile dacă adăugăm precizarea lui Miron Costin care spune că Miron Barnovschi, pentru a popula siliștile, „au dat slobodzii, chemîndu oameni din țara leșească și așe s-au împlut țara, în puțină vreme, de oameni“²³. Nu este mai puțin adevărat că actul citat mai sus arată și cine au fost „oamenii din altă țară“. Ei au fost „munteni din Țara Românească și alți oameni din aceste margini“²⁴.

¹⁸ Transilvania, fiind cucerită de regatul feudal maghiar, este numită adesea „țara ungurească“ în hrisoavele muntene și moldovene, începînd chiar cu sfîrșitul primei treimi a secolului al XV-lea (Cf. I o n B o g d a n, *Documente și regeste privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și Ungaria în secolul XV și XVI*, Buc. 1902, p. 22 și 58).

¹⁹ *D I R.*, B, sec. al XVII-lea, vol. II (1611—1615), p. 264.

²⁰ *Ibidem*, A, sec. al XVII-lea, vol. IV (1616—1620), p. 97.

²¹ *Ibidem*, p. 273.

²² Arh. ist. centr., *M-rea Sf. Sava-Iași*, XXI/1, orig. slav.

²³ Miron Costin, *Letopisețul Țării Moldovei de la Aron Vodă încoace*, ed. P. P. Panaitescu, Buc., 1944, p. 75.

²⁴ Arh. ist. centr., *M-rea Sf. Sava-Iași*, XXI/1, orig. slav.

În legătură cu imigranții sînt, fără îndoială, multe alte probleme și întrebări care ar trebui lămurite, de exemplu, cu privire la starea lor socială sau dacă ei se înrudeau sau nu, condițiile în care se stabileau, situația lor materială, măsura în care nou-veniții își mențineau obiceiurile și limba, atunci cînd proveneau dinafara granițelor țării²⁵. Sînt întrebări și probleme la care deocamdată este dificil a da răspunsuri precise, mai ales că izvoarele nu ne oferă decît vagi indicații în această privință. Numai prin analogie cu ce se întîmpla în alte țări, unde colonizarea s-a practicat pe scară largă, se pot face unele prezumții. Principatele dunărene n-au constituit, desigur, excepții. Și în cadrul operei de colonizare de aici se întîlnesc, de pildă, atît inițiative particulare cît și domnești. Uneori, proprietarii de pămînturi, la fel ca în alte părți, își aduceau singuri coloniștii, pe care apoi îi așezau pe locul destinat fundării satului respectiv. În această privință, în actul din 12 ianuarie 1630, se arată expres cum Enache postelnic „a adus ruși și moldoveni, oameni străini, fără dajdie, de i-a așezat acolo la acele cișle”²⁶, adică în siliștea Vaideei din județul Ialomița. Observăm că moldovenii sînt socotiți „oameni străini”. Aceasta era o deosebire numai de ordin strict geografic, pe care cancelariile celor două state feudale românești o făceau în actele emise de ele. Altfel, din punctul de vedere al originii limbii și credinței începuse să se contureze tot mai mult ideea că moldovenii formau, împreună cu frații lor din Țara Românească și din Transilvania, un singur popor, cel român.

Colonizările frecvente și uneori masive de țărani moldoveni în Țara Românească și viceversa, de țărani „valahi” în Moldova, au avut o mare importanță nu numai social-economică, dar și culturală. Ele au contribuit, între altele, la menținerea unității limbii române și la răspîndirea obiceiurilor și datinilor strămoșești dintr-o țară în alta.

În satele nou-întemeiate se puteau stabili și „oameni liberi”. Astfel, prin actele din 22 ianuarie 1615 și 31 decembrie 1616, Radu Mihnea și respectiv Alexandru Iliăș au îngăduit mănăstirii Dealul să-și colonizeze siliștea Popșa și cu oameni „din satele boierești sau mănăstirești, care sînt oameni liberi, fără bir, fără dajdie”²⁷. Acestea erau desigur excepții, deoarece majoritatea actelor semnaleză, alături de coloniștii străini, numai prezența țăranilor proveniți din rîndul rumînilor și vecinilor. Astfel, un document, din 11 iunie 1616, autorizează mănăstirea Cozia, ca în satul său Orlea din județul Romanai, „să strîngă oameni striini, f<ără> bir și fără dajde”, precum „și rumăni carii vor fi de într-aceast<ă> siliște și-ș vor veni la moșia <l>or la Orlea”²⁸. Politica aceasta de recuperare a bejenarilor este consemnată și de *Letopiseful Cantacuzinesc*. Într-un paragraf referitor la domnia lui Radu Șerban se arată că în timpul acesteia „s-au strîns toți oamenii cei răsipiți, cineși la locul lui”²⁹. Același lucru rezultă și din actul lui Leon Tomșa, din

²⁵ Cf. Șt. Ștefănescu, *Istorie și demografie*, în „Studii”, XX (1967), nr. 5, p. 939.

²⁶ Arh. ist. centr., *M-rea Slobozia lui Enache*, II/10, orig. slav.

²⁷ *D.I.R.*, B, sec. al XVII-lea, vol. II (1611—1615), p. 360.

²⁸ *Ibidem*, vol. III (1616—1620), p. 28.

²⁹ *Istoria Țării Românești (1290—1690)*, *Letopiseful Cantacuzinesc*, ediție critică, C. Grecescu și D. Simonescu, Edit. Academiei, 1960, p. 85.

11 iunie 1631, prin care mănăstirea din Buzău obține dreptul să-și „facă slobozie sat de mliă“ cu „oameni străini fără dări“, dar și cu „oamenii cari vor fi fost de dedină încă să se adune“³⁰. O situație similară ne dezvăluie și hrisovul lui Radu Mihnea, din 27 mai 1621, prin care acordă lui Antonie cămăraș „o siliște de sat,“ autorizându-l totodată „să strângă oameni streini, firă dajde și rumăni cari vor fi fost de moșie din Groșani“³¹.

Începînd cu ultimele două treimi ale veacului al XVII-lea, documentele interne din cancelaria Țării Românești, cu foarte rare excepții, nu mai amintesc de elemente interne „din țara domniei mele“ sau de „oamenii cari vor fi fost de dedină“, ci numai de „oameni din altă țară“. Aceasta arată că posibilitățile de alimentare a colonizării cu forțe interne încep treptat să se reducă și pe prim plan apar cele externe. Așa se explică faptul de ce la 13 august 1638, mănăstirea din Măxineni obține dreptul de la Matei Basarab să-și înființeze slobozie „pre jur de mănăstire“ numai cu „oamen<i> striin<i>, moldoveni și sârbi și oamen<i> de pren turci care să nu fie scriș<i> la dajde“³². Din acest document, ca și din altele, se constată că turcii figurau și ei printre viitorii locuitori ai unei slobozii. Dar, conform tratatelor, se știe că ei nu se puteau stabili în Principate. Din această cauză, acestui termen trebuie să-i atribuim în majoritatea cazurilor un sens strict geografic. Așadar, sub numele de „turci“ sau locuitori din „țara turcească“ se ascundeau oameni de origine etnică diferită, trăitori în Imperiul otoman, aceștia fiind de obicei „bulgari“, „sirbi“, „albanezi“ etc³³.

În a doua jumătate a secolului al XVII-lea, pe lângă forțele umane din Transilvania și Moldova, în Țara Românească au continuat să vină elemente sud-dunărene. Astfel, în actul din 4 decembrie 1688 se menționează că satul „Slobozia lui Enache“, închinat mănăstirii Dohiar de la „Muntele Athos“ fusese populat cu „oameni aleși striini moldoveni, ungureni, sârbi, grec<i>, arbănaș<i> de altă țară“ care erau „fără de bir și fără de gălceavă și nescriș<i> nici la o breaslă“³⁴. Nu lipsesc însă nici apelurile insistente către „moldoveni“ și „ungureni“ (români din Transilvania), care în documentul citat mai sus observăm că sînt puși înaintea elementelor sud-dunărene. De altfel și cronicarul Radu Popescu, atunci cînd se referă la domnia lui Grigore Ghica (1660—1664; 1672—1673), vorbește de imigrarea în Țara Românească a unor țărani moldoveni care — cum spune el — „văzînd buna și înțelepțeasca chivernisire a domnului.. alergau și năzuiau aici în țară, așezîndu-se la locuri de lăcuință supt oblăduirea domnului“³⁵.

De asemenea, mulți locuitori din Țara Românească au trecut în Moldova. Așa, de pildă, pe la începutul secolului al XVII-lea, circa trei părți din sătenii

³⁰ Arh. ist. centr., *M-rea Banu*, XI/18, orig. slav.

³¹ *D.I.R.*, B, sec. XVII-lea, vol. IV (1621—1625), p. 30—31.

³² Biblioteca Academiei, CXXVI/175, orig. rom.

³³ Cf. Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 265.

³⁴ Arh. ist. centr., *M-rea Slobozia lui Enache*, I/9, orig. rom.

³⁵ Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Românești*, ediție critică, C. Grecescu, 1963, Buc., p. 291.

din Rucăr și Dragoslavele s-au refugiat în Moldova, la Soveja și Cașin, formând satele Rucăreni și Dragosloveni³⁶.

În Moldova, spre deosebire de Țara Românească, elementele românești, interne, se întâlnesc în cadrul acțiunii de colonizare și după încheierea primei treimi a veacului al XVII-lea. Așa, de pildă, la 8 iulie 1635, domnitorul Vasile Lupu împuternicește pe vistierul Dumitru Buhuș cu dreptul de „a chema oameni de altă țară” pe care „să-i ducă, să-i descalece, unde-ș<i> </i> va afla un loc de sat, în braniștea domniei mele”. În afară de străini, Dumitru Buhuș avea dreptul să aducă „așijdirea... și alți oameni... *de prin satele sale*”³⁷ (s.n.).

În perioada de după anul 1666 când, de fapt, începe opera de colonizare masivă, cu elemente din afară, întâlnim în Moldova numai referiri la „oameni străini din altă țară”. După această dată, aproape toate documentele, pînă la sfîrșitul veacului al XVII-lea, vorbesc numai de coloniști străini. Lipsa brațelor de muncă, deși pare puțin paradoxal, se resimte, în a doua jumătate a veacului al XVII-lea, mai acut în Moldova, decît în Țara Românească, îndeosebi în regiunea hotarului de răsărit și în nordul țării unde, în vremea celei de-a doua domnii a lui Dumitrașco Cantacuzino (1674—1675) — cum spune Neculce — „de la Cotnar în sus era țara pustie”³⁸. Numai așa se explică apelul vădit stăruitor, cuprins în unele acte, cum ar fi, de pildă, documentele din 11 aprilie 1673 și 12 ianuarie 1676, prin care domnitorii Ștefan Petriceicu și Antonie Ruset, semnatarii celor două hrisoave, solicită ca siliștile Sagna (ținutul Roman) și Crețești (ținutul Fălciului) să fie populate cu „oameni străini dintr-alte țări... cît de mulți vor veni”³⁹. Intervenția administrației statului feudal moldovean pentru creșterea numărului locuitorilor prin mijloace oarecum artificiale, adică exterioare, este evidentă și în operele unor cronicari. Astfel, Ion Neculce susține că, în prima sa domnie, Antioh Cantemir (1695—1700) „au făcut cărți de slobozii prin toate siliștile” și „așe purceasără oemenii din toate țările a izvorî și a vini cineș la locul său și la moșia sa”⁴⁰. La 22 mai 1699, tot Antioh Cantemir încuviința egumenului de la Sucevița să aducă pe hotarul siliștii Iubănești (ținutul Dorohoi) coloniști poloni, unguri și cazaci⁴¹.

Un curent puternic și cu consecințe nu puțin însemnate pentru istoria Moldovei și Țării Românești din veacul al XVII-lea este curentul imigrărilor dinspre Transilvania. El este, așa cum am văzut, de origine mai veche. Dar în secolul al XVII-lea, ca și în cel următor, asistăm la intensificarea și perpetuarea lui. Circa 34 de documente interne de cancelarie, din Țara Românească

³⁶ Cf. Rădulescu-Codin și I. Răuțescu, *Dragoslavele*, Cimpulung, 1923, p. 33—35, 39—43.

³⁷ Biblioteca Academiei, LXXXII/3, orig. rom.

³⁸ Ion Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, Ediția Iorgu Iordan, E.S.P.L.A., 1955, p. 165.

³⁹ V. A. Urechia, *Notițe despre slobozii*, în „Analele Academiei Române”, seria II-a, tom. IX, Buc., 1888, p. 20.

⁴⁰ Ion Neculce, *op. cit.*, 216.

⁴¹ Vezi „Revista arhivelor”, vol. VI-2, 1944—1945, p. 328—329.

și Moldova, vorbesc în cursul acestui veac de apelurile făcute „ungurenilor“, „bîrsanilor“, „ungurilor“⁴² etc. de a se stabili definitiv la sud și est de Carpați. Fără îndoială că mulți dintre ei, așa cum rezultă din așezările rurale ce le poartă numele⁴³, se vor fi fixat definitiv în Principate. Printre imigranții veniți de peste munți s-au aflat, cu siguranță, și unguri, nu numai români.

Este îndeobște cunoscut că Țara Românească și Moldova au constituit adevărate puncte de atracție pentru țărani români din Transilvania. Problema aceasta a fost pe larg analizată în studii și lucrări anterioare.⁴⁴ De aceea socotim că nu trebuie să mai stăruim asupra ei. Amintim, în schimb, că ori de câte ori se afla, de pildă, de întemeierea unor sate de colonizare în Țara Românească și Moldova, cu regim de slobozie, adică cu scutire de dări și munci pe un anumit termen, țărani transilvăneni erau dornici să se îndrepte într-acolo⁴⁵. O scrisoare din 16 aprilie 1635 atestă, de exemplu, existența unui căpitan al lui Vasile Lupu, cu numele Ignat, printre țărani din regiunea Clujului, pe care îi îndemna să meargă în Moldova, făgăduindu-le că domnitorul va acorda slobozenie de zece ani tuturor celor care vor trece granița și se vor stabili la est de Carpați⁴⁶.

De cele mai multe ori, românii transilvăneni au trecut munții, neîndemnați de nimeni, numai pentru a scăpa de asuprirea economică, socială, politică și religioasă. În urma aplicării unor legiuiri, îndeosebi a „Aprobatorilor“ din 1635 și a „Compilatelor“ din 1669⁴⁷, starea iobagilor români din Transilvania s-a înrăutățit mult. Consecința a fost intensificarea emigrărilor la sud și est de Carpați. Pentru a le stăvili, principii Transilvaniei au trecut la unele măsuri categorice. În anul 1662, Mihail Apafi stăruia, de pildă, pe lângă bistrițeni ca să păzească bine hotarul spre Moldova, deoarece sărăcimea începuse să treacă în Moldova din cauza lipsei de grîne⁴⁸. Circa 21 de ani mai târziu, același principe înștiința din nou pe bistrițeni că iobagii multor nobili se „bejeneau“ în Moldova⁴⁹. În ciuda restricțiilor și măsurilor luate, imigrările cresc însă în amploare. Numai așa se explică faptul de ce la 7 mai 1699, guvernul transilvănean considera starea aceasta îngrijorătoare și raporta împăratului Leopold I că emigrările țărănilor români, la sud și est de Carpați, sînt oprite numai în urma unor eforturi deosebite. Emigrările erau provocate,

⁴² Țărănilor români ce veneau din Transilvania în Principatele dunărene li se spuneau deseori „ungureni“ și chiar „unguri“, pe motivul că trăiau într-o țară ce fusese ocupată de unguri.

⁴³ Cf. Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 302—304; Constantin C. Giurescu, *Principatele Române la începutul secolului XIX*, Buc., 1957, p. 112—114.

⁴⁴ Ion Nistor, *Emigrările de peste munți*, București, 1915; D. Prodan, *Teoria imigrației românilor din Principatele Române în Transilvania în veacul al XVIII-lea*, Cluj, 1944.

⁴⁵ Cf. Constantin C. Giurescu, *Transilvania în istoria poporului român*, Buc., 1967, p. 54.

⁴⁶ A. Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. IX, Buc., 1937, p. 345.

⁴⁷ Cf. D. Prodan, *Supplex libellus Valachorum*, 1967, p. 97—113.

⁴⁸ Hurmuzaki—Iorga, *Documente*, XV, 2, p. 1318.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 1386.

adaugă același raport, și de faptul că administrațiile celor două țări românești ademeneau pe iobagi în părțile lor⁵⁰.

Fluxului de țărani transilvăneni spre Moldova și Țara Românească i s-au adăugat, din cele mai vechi timpuri, păstori și ciobanii. Aceștia, prin așezările stabile pe care le-au întemeiat, au alimentat opera de colonizare⁵¹.

În secolul al XVIII-lea, populația Principatelor dunărene a scăzut în proporții aproape neîntâlnite pînă atunci. Cauzele acestei scăderi demografice erau interne și externe. Pe lângă incursiunile și luptele armate care s-au desfășurat pe teritoriul Principatelor dunărene și care au avut drept consecință pustiirea și sărăcirea lor, deportarea și chiar pieirea unui număr considerabil de locuitori, mai existau dările, prestațiile și angaralele de tot felul care creșteau mereu. Toate acestea fiind greu de suportat, din cauza numărului lor mare și a caracterului lor arbitrar, sileau la „deșțărare” pe cei aflați în imposibilitate de a le face față. O astfel de situație nu convenea desigur clasei dominante care a luat măsuri pentru „recuperarea” bejenarilor și atragerea în țară a unor imigranți străini⁵².

În veacul al XVIII-lea, inițiativele domnești, privind opera de colonizare, capătă o pondere mult mai mare în raport cu cele particulare (boierești sau mănăstirești). Nu sînt însă de neglijat nici acestea din urmă, care trebuiau să aibă aprobarea domniei, ca și în veacul anterior. Interese economice directe au determinat clasa dominantă din Principatele Române să ducă o politică de încurajare a colonizărilor cu oameni străini. Astfel, Constantin Duca, domnul Moldovei, încuviințează la 4 martie 1701, lui Dumitru biv vel vistiernic dreptul de „a chema și a strînge oameni streini din țara turcească și muntiniască și leșească și căzăcească și dintr-alte părți, câți de mulți s-ar strînge și s-ar așeza la ace săliște”⁵³, adică în satul Petroasa din ținutul Covurlui.

Acțiunea de colonizare devine deosebit de activă în Moldova, o dată cu începutul epocii turco-fanariote. Axinte Uricariul, de pildă, spune despre Nicolae Mavrocordat că „în cită vreme au domnit, au început a se tocmi și a se strînge oameni din toate părțile”⁵⁴.

Un proces similar s-a desfășurat și în Țara Românească. Îl vom ilustra cu unele din documentele cele mai caracteristice. Astfel, prin cartea dată la 9 martie 1705, de către Doni mare căpitan de margine, egumenul de la mănăstirea din Mărgineni era volnic „să strîngă oameni cîți va putea de mulți acolo la satul mănăstirii” (în Mărgineni), cu condiția ca aceștia „să fie oameni striini făr’ de bir și făr’ de gîlceavă, moldoveni, unгурeni, sirbi, au măcar verce féli de oameni vor fi”⁵⁵.

⁵⁰ Hurmuzaki, *Documente*, I, 1, p. 536.

⁵¹ Vezi în această privință Ștefan Mețș, *Păstori ardeleni în Principatele Române*, Arad, 1925; Dr. Andrei Veress, *Păstoritul ardelenilor în Moldova și Țara Românească (pînă la 1821)*, Buc. 1927.

⁵² Cf. Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 198—199; Matei D. Vlad, *Cauzele colonizării rurale din Țara Românească și Moldova (sec. XVII—XVIII)*, în „Studii și articole de istorie”, vol. XIII, 1969, p. 95—115

⁵³ Arh. ist. centr. *Achiziții noi*, pach. CCXX, doc. 2, copie.

⁵⁴ Axinte Uricariul, la Mihail Kogălniceanu, *op. cit.*, p. 124.

⁵⁵ D.R.A., sec. XVIII, vol. I, *Țara Românească*, p. 211.

La 31 ianuarie 1729, Grigore al II-lea Ghica, domnul Moldovei, a dat o carte în favoarea lui Hasan aga, serdar de Galați, pentru a-și coloniza satul <Siliște> cu „oameni streini den țara turcească și dentr-alt <e> țări, orcăt de mulți ar aduce să-i așaze la sat”⁵⁶. Deși, cum am arătat mai înainte, turcii nu se puteau stabili în Principate, considerăm totuși că actul de față reprezintă o excepție, mai ales că însuși colonizatorul este un agă turc.

Pe de altă parte, sub denumirea de „străini” trebuie să vedem, de foarte multe ori, țărani români, fugiți în sudul Dunării, care căutau să se reîntoarcă la locurile de baștină⁵⁷. Un val puternic de asemenea imigranți s-a produs în Țara Românească, în timpul celei de-a doua domnii a lui Nicolae Mavrocordat (1719—1730). La un asemenea val se referă cronicarul Radu Popescu când spune că „toți oamenii din Țara Românească ce trecuse în Țara Turcească pe vremile răscoalelor, au trecut iar toți în țara lor”⁵⁸.

Pe măsură ce ne apropiem de mijlocul veacului al XVIII-lea, problema brațelor de muncă devine și mai acută. Prin actul din 8 iunie <1742>, Constantin Mavrocordat, în calitate de domn al Moldovei, promitea „pentru oamenii streini, de țara leșească și din alte părți de loc, care vor veni acum de primăvară (cu alte cuvinte, în vremea când încep muncile agricole — s.n.) și s-ar așadza aice în țară să aibă pace de peceti păr la luna lui avgust”⁵⁹.

Este semnificativ, și nu greu de înțeles, că în veacul al XVIII-lea, cu excepția câtorva cazuri, majoritatea actelor arată că atenția administrației celor două state feudale este îndreptată mai mult în afara hotarelor. Ea țin-tește atât la recuperarea elementelor fugare, românești, cât și la atragerea altor elemente străine. Pe de altă parte, administrația de stat recurge, mult mai frecvent decât pînă acum, la elaborarea unor măsuri cu caracter general, valabile pentru întreaga țară, măsuri destinate să creeze condiții avantajoase și totodată o așezare mai trainică pe pămîntul celor două țări⁶⁰. Se continuă însă și practica colonizărilor particulare, întreprinse de boieri și mănăstiri. Astfel, în actul emis la 31 decembrie <1742>, de către Constantin Mavrocordat, domnul Moldovei, se vorbește de „lipovenii ce sînt așezați” în satele Bănești, Rușciori, Dragomirna, Salcea, Hăntăști, Sănăuți, Zamostie (ținutul Sucevei), Budești (ținutul Neamțului) și la Hîrlău. Acești lipoveni „fiind ei oameni streini aice în țară”, au fost socotiți „cu dreptate, ca nici ei să trăiască în supărare”⁶¹.

Începînd cu mijlocul decadei a cincea din veacul al XVIII-lea, în Țara Românească întîlnim primul hrisov general prin care clasa dominantă urmă-rea, între altele, să readucă pe bejenari în țară. Este vorba de hrisovul lui Constantin Mavrocordat, din 26 octombrie 1745, prin care domnitorul se

⁵⁶ Biblioteca Academiei, ms. rom. 237, f. 437 v, copie.

⁵⁷ Cf. Constantin N. Velichi, *Emigrări la nord și la sud de Dunăre în perioada 1828—1834*, în „Romanoslavica”-istorie, XI (1965), p. 67.

⁵⁸ Radu Popescu, *op. cit.*, p. 264.

⁵⁹ Biblioteca Academiei, ms. rom. 237, f. 804v.

⁶⁰ Cf. G. D. Iscru, *Un dregător mai puțin cunoscut: ispravnicul de „ungureni” în Țara Românească*, în „Revista arhivelor”, XI (1968), nr. 1, p. 36.

⁶¹ D.R.A., sec. XVIII, Moldova, vol. II, p. 268.

adresează „tuturor oamenilor celor înstriinați printr-alte părți“, îndemnându-i pe toți „înstriinații să vie în pământul țării să se așeze la lăcuință“⁶². Hrisovul din 1 martie 1746 a fost, de asemenea, emis cu scopul „să tragă și să adune pe toți fiii patriei cei risipiți din pământul lor“⁶³. Aceleași motive l-au determinat pe Constantin Racoviță să emită în timpul celei de-a doua domnii în Moldova așa-numitul hrisov pentru bejenari, din 1756. Prin acesta li se înlesnea revenirea în patrie și la casele lor și li se acorda imigranților și urmașilor lor condiții favorabile de ordin fiscal și economic⁶⁴. Fără îndoială că măsura aceasta privea numai pe țărani moldoveni, pe „cei de demult înstreinați“, cum se spune într-un act emis de cancelaria Țării Românești, la 13 septembrie 1746⁶⁵. Până la sfârșitul veacului al XVIII-lea nu mai întâlnim însă nici o măsură de ordin general în Moldova.

În Țara Românească, în secolul al XVIII-lea, se întâlnesc fie hrisoave cu caracter general, fie cu caracter semigeneral. Acestea din urmă deși vizează colonizarea satelor pustii, ce țin de o mănăstire sau un boier oarecare, cuprind totuși îndemnuri de colonizare pentru locurile pustii din întreaga țară. Așa se face că la 14 mai 1750, domnitorul Grigore al II-lea Ghica dă un hrisov de colonizare în favoarea mănăstirii Argeș, adresându-se în același timp „tuturor ungurenilor rumîni, celor streini și celor ce să vor fi înstreinat din pământul țării mai denainte și vor vrea să vie să sălășluiască în pământul țării“⁶⁶. De aici rezultă că în hrisov se făcea apel la elemente ce urmau să vină din trei zone geografice diferite. Este vorba de românii „ungureni“ din Transilvania, de elementele din alte țări și, în sfârșit, de elementele românești „înstrăinate“ sau aflate peste hotare. Circa 16 ani mai târziu, hrisovul lui Scarlat Ghica, din 26 iunie 1766, deși privește direct numai repopularea satelor Toboala și Tămășasca din județul Ilfov, se adresează „tuturor celor striini și după vremi înstriinați din pământul țării“⁶⁷. Hrisovul are un ton vădit stăruitor, îndemnându-i pe toți să vină „cu îndrăsneală și fără nici un fel de sfiială în țara domniei mele, cîți de mulți“⁶⁸.

Un val puternic de imigranți s-a produs însă după 1774. În noile condiții de relativă libertate, create de după pacea de la Kuciuk — Kainargi, îngrijorați de amploarea exodului de populație peste hotare, unii domni fanarioți, exprimînd interesele boierimii pentru mărirea producției de cereale, s-au străduit, prin diferite hrisoave, să atragă un număr tot mai mare de brațe de muncă din țările vecine, oferind avantaje și scutiri coloniștilor.

Intensificarea curentului de imigranți de după 1774 rezidă, între altele, și în contrastul creat acum între condițiile social-economice de la sudul Dunării și cele de la nord, unde, într-o atmosferă de relativă libertate, piața începea

⁶² D.R.A., Țara Românească, vol. I, p. 447—448.

⁶³ *Ibidem*, p. 453.

⁶⁴ *Ibidem*, Moldova, vol. II, p. 334—336.

⁶⁵ *Ibidem*, Țara Românească, vol. I, p. 467.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 493.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 567.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 568.

să se transforme într-o piață tot mai cuprinzătoare⁶⁹. Pe de altă parte, însuși războiul din 1769—1774 a dat naștere unor mari deplasări de populație din sudul în nordul Dunării⁷⁰. Unele catagrafii de județe, cum ar fi cea privitoare la Ialomița, arată că în anul 1773 au venit din sudul Dunării 680 familii de țărani sîrbi și bulgari. Catagrafia Prahovei menționează, de asemenea, că în vremea războiului au fost colonizați, prin grija lociitorului lui Rumianțev, pe moșia orașului Ploiești, 271 băjenari bulgari, punînd bazele satului „Tutracan“, probabil Turtucaia, locul de origine al bejenarilor⁷¹.

Hrisoavele cu caracter general sau semigeneral continuă să fie emise și după 1774. Dintre acestea merită să amintim, mai întii, hrisovul lui Alexandru Ipsilanti, din 31 iulie 1779 care, deși se referă direct numai la colonizarea satului Epureasca (Vlașca), cuprinde, totuși, o chemare și de ordin general, cu scopul de „a aduce pre toți cei înstreinați la urma lor și la lăcuința pămîntului“⁷². Importantul hrisov al lui Mihai Suțu, din 25 noiembrie 1783, de ordin general, își propune ceva mai mult, să stabilească condițiile „pentru cei strîini ce vor trage și vor veni spre lăcuință în pămîntul țării“. Același hrisov conține mențiunea prețioasă și anume, că tot „acest norod de oameni ce vor veni aici în pămîntul țării, unde să vor așaza, să s<e> cheme slobozii domnești, neamestecîndu-să cu țara în cislă, nici cu dăjdiile visterii obicinuite și neobicinuite“⁷³. În cazul de față se înțelege ușor că nu mai este vorba de repatrierea unor țărani români, ci de atragerea unor imigranți străini, prin crearea așa-numitelor slobozii, cu regim de favoare în domeniul economic, fiscal și judiciar.

Mulți coloniști bulgari au fost atrași spre nord și de administrațiile celor două state românești. Concludent în această privință este și un document emis de Alexandru Moruzi, la 8 aprilie 1793, în care se vorbește de o jalbă a lui Constantin Jarca, originar din Macedonia. Printre alte argumente, Jarca invocă și pe acela că: „la leat 1781, am trecut din țara turcească cu cinci case aici în pămîntul țării. Pitarul Asanache (Arsache) mi-au zis că să-mi fac casă unde voi vrea,... că cine va veni din țara turcească, oameni străini, să-și facă namestii a nu da nimic pînă în trei ani din răzmiris încoace“⁷⁴. Este vorba în acest caz de o scutire totală de biruri pe timp de trei ani a acelor imigranți care veneau de peste Dunăre și se așezau la noi. Aceste scutiri totale, pe anumite perioade, explică, între altele, de ce elementele sud-dunărene, orientate oficial de generalii țariști spre sudul Rusiei, s-au oprit în bună parte pe drum, dînd naștere așezărilor bulgare din cimpia Dunării, nu prea departe de locurile natale⁷⁵.

⁶⁹ Cf. Dimitrie G. Ionescu, *Așezarea coloniștilor bulgari în orașul Buzău și în împrejurimi între 1792 și 1838*, în „Romanoslavica“-istorie, XI (1965), p. 137—138.

⁷⁰ Cf. I. Ionașcu, *Despre județele Olț și Argeș în catagrafia din anii 1773—1774 de la Moscova*, Extras din revista „Mitropolia Olteniei“, anul X, 1958, nr. 3—4, p. 5—6.

⁷¹ *Ibidem*, p. 6 (nota 10).

⁷² *D.R.A.*, sec. XVIII, Țara Românească, vol. I, p. 655.

⁷³ *Ibidem*, p. 694.

⁷⁴ Vezi Dimitrie G. Ionescu, *op. cit.*, p. 138.

⁷⁵ *Ibidem*.

O dată cu politica întreprinsă de administrația celor două state, pentru aducerea băjenarilor în țară sau atragerea imigranților străini s-a desfășurat o acțiune paralelă și de către boieri sau mănăstiri. Astfel, la 17 februarie 1757, Gheorghe vornicul se angaja cu zăpis față de episcopia Roman, ca pe moșia Sîrbii Vechi „să facă sat și să tragă oameni streini dintr-altă țară”⁷⁶. În anul următor, Scarlat Ghica, domnul Moldovei, prin actul din 25 iulie 1758, acorda dreptul mănăstirii Putna ca, pe moșia Sinești, „lipsită de oameni,... să strîngă oameni străini de prin alte țări... cît de mulți”⁷⁷. În luna februarie 1772, divanul Moldovei dă carte de încuviințare lui Nicolae Momitco „să aibă a strînge la numitul sat Dămieniștii oameni streini din țara leșască și de aiure, fără de bir și fără pricină”⁷⁸. De asemenea, prin hrisovul ce îl emite Alexandru Ipsilanti, la 15 mai 1775, episcopul Buzăului obține dreptul „să cheme și să aducă oameni străini din străinătate pe moșia Găvănești”⁷⁹.

Pentru a-i împiedica pe țărani să plece din satele lor de baștină și pentru a face să nu fie primiți în așezările cele noi, domnia se arăta extrem de intransigentă în respectarea tuturor restricțiilor impuse de ea. Un exemplu grăitor în acest sens îl constituie porunca lui Alexandru Mavrocordat Firaris, din 5 octombrie 1786, adresată stolnicului Mihalache Luca, prin care acesta era obligat să vegheze ca „oamenii ce-i viți lăcui să-i adiveriți să fie streini aduși de piste hotar, iar nu de la vreun ținut al țării, după obicinuința ce au unii din lăcuitori a să strămuta din loc în loc și cu nume de bejenari să-i lăcuți ca pe niște streini”. Totodată, domnia ține să atragă atenția ispravnicilor că, în caz contrar, atunci cînd s-ar afla că cineva „a lăcuit niscaiva oameni de pe la alte ținuturi și nu vor fi cu adevărat streini aduși de printr-alte țări, atuncea să știți că nu numai că să vor da înapoi la ținutul de unde să vor fi strămutat, dar și dum<nea>v<oastră> nu viți avea nici o îndreptare înainte domniii mele pentru neurmăre poruncii”. Domnitorul își motivează intransigența prin aceea că „urmări ca acestea nu aduc vreun folos visterii, ce păgubire”⁸⁰.

Există documente în această vreme care ne relevă modul cum se repopulau satele. Se pare că imigranții de peste hotare, ca și elementele din interior, nu soseau în grupuri mari, ci de regulă în cete de cîteva zeci de familii și se așezau într-un singur sat, sau se împrăștiau în satele vecine. Menționăm că imigranții soseau în satele părăsite, în etape, urmîndu-se unii pe alții, la diferite intervale de timp. În această privință, actul lui Mihai Suțu, din 17 ianuarie 1795, ne arată că satul Bogoslovul a fost populat pe etape, succesiv: „din vreme în vreme mai viind și alți oameni atît de piste hotar, cît și de printr-alte sate de aicea din Moldova, s-au înmulțit, de au venit la număr ca la cincizăci g<o>sp<o>dari”⁸¹. Același lucru se desprinde și din cuprinsul

⁷⁶ D.R.A., sec. XVIII, Moldova, vol. II, p. 339.

⁷⁷ V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 13.

⁷⁸ D.R.A., sec. XVIII, Moldova, vol. II, p. 447—448.

⁷⁹ Arh. ist. centr., *Episcopia Buzăului*, ms. 172, f. 228.

⁸⁰ D.R.A., sec. XVIII, Moldova, vol. II, p. 540—541.

⁸¹ *Ibidem*, p. 608.

reclamației locuitorilor din satul Boroaia, adresată domnitorului Alexandru Callimachi, la 11 ianuarie 1797. Se poate observa de aici modul cum a luat ființă un sat pe moșia Bogdănești: „apoi, mai pe urmă și viind și alții di pisti hotar, s-au mai dăschis și alt sat, tot pi ace moșii ci să numești Bogdăneștii⁸²”.

Grupurile de țărani români, veniți din Transilvania în secolul al XVIII-lea — care erau de altfel cele mai numeroase — au jucat un rol important sub raport demografic la sud și est de Carpați. Ele sînt atestate atît de izvoare interne cît și externe.

Astfel, la 10 iunie 1723, administrația Olteniei porunca vornicilor din județele Dolj, Mehedinți și Gorj să întocmească liste de toți „iobagii cîți sînt aici în țară din ținutul Înidorei”⁸³, spre a fi trimiși înapoi. Dar, știrile cele mai bogate ni le furnizează izvoarele externe. Acestea vorbesc deseori de numeroasele cete de români transilvăneni care treceau munții în Țara Românească și Moldova, unde găseau condiții de viață ceva mai demne și mai omenoase decît în Transilvania. Ne vom opri, în cele ce urmează, numai asupra unor exemple mai semnificative.

La 1717, căpitanul Dumitru, „comăndaș” de Rodna, dădea de știre bistriștenilor că oamenii fug în Moldova⁸⁴. Tot așa la 1739, guvernul transilvănean, pentru a stăvili valul de emigrări, atrăgea atenția organelor de pază să fie cu ochii pe iobagi, pentru a-i împiedica să treacă granița în Principate⁸⁵.

În acest secol, emigrările peste munți capătă un caracter aproape constant. O știre ne arată că la 1746, foarte mulți români din părțile Bistriței și din județul Someșului, se „deștăraseră” și trecuseră în Moldova⁸⁶. Pe vremea Mariei Tereza, numărul emigranților transilvăneni, care se stabileau în Principate, fiind deosebit de mare, în anul 1746, ea a ordonat instituirea unei comisii care să cerceteze situația și să stabilească cauzele reale care îi determinau pe țărani români să emigreze⁸⁷. În 1758, guvernul Transilvaniei ordona să se împiedice emigrările românilor din țară, iar agenții care îi îndemnau să fie prinși și întemnițați⁸⁸. În ciuda măsurilor luate, emigrările au crescut în intensitate, ceea ce a determinat pe Maria Tereza să intervină din nou, la 18 iunie 1763, cerînd, de astă dată, să se recurgă la măsuri aspre, menite să țină pe toți iobagii români în supunere⁸⁹. În pofida acestor măsuri, în toamna anului 1763, au avut loc emigrări în masă spre Moldova. Organele de pază au încercat în zadar să oprească exodul țărănilor români ce se producea în părțile Rodnei și Bistriței⁹⁰. Un raport consular din 1785 menționează că în anul 1766 au emigrat în Moldova 24 000 de familii originare din 23 de sate

⁸² D.R.A., sec. XVIII, Moldova, vol. II, p. 651.

⁸³ *Ibidem*, Țara Românească, vol. I, p. 307.

⁸⁴ Hurmuzaki—Iorga, *Documente*, XV, 2, p. 1562.

⁸⁵ *Ibidem*, p. 1671.

⁸⁶ I. Nistor, *Emigrările de peste munți*, Buc., 1915, p. 833 (extras).

⁸⁷ N. Iorga, *Sate și preoți din Ardeal*, Buc., 1902, p. 243.

⁸⁸ I. Nistor, *op. cit.*, p. 833—834.

⁸⁹ *Ibidem*, p. 834.

⁹⁰ E. Hurmuzaki, *Fragmente din istoria românilor*, II, p. 230.

din comitatul Bistrița — Năsăud⁹¹. Concomitent cu emigrările românilor, s-au produs și numeroase deplasări de secuici sau români secuizați, în special în Moldova⁹².

În tot cazul, măsurile preconizate de împărăteasa Maria Tereza, în anul 1763, coincid în timp cu încercările domnitorilor din Principate de a atrage, prin diverse hrisoave, un număr cât mai mare de emigranți transilvăneni în țările lor. Astfel, Constantin Racoviță, domnul Munteniei, prin hrisovul din 6 iunie 1763, autoriza mănăstirea Argeș ca, în satul Suhașul din județul Vilcea, să cheme și să aducă „oameni streini din țara ungurească cîți va putea de mulți, să-i așaze pe acea mai sus-numită moșie“⁹³.

Fenomenul emigrărilor transilvănene spre Principate dovedește, între altele, că regimul fanariot, înfățișat deseori în cele mai întunecate culori, n-a fost — cum s-a spus, cu mult mai abuziv decît cel austriac⁹⁴. Deși, în Transilvania relațiile feudale se aflau într-un stadiu mai evoluat decît în Principate, această evoluție, în viața iobăgească, a însemnat în general o agravare⁹⁵. Deosebirile dintre regimul austriac și cel fanariot erau prea mari, pentru a nu atrage pe iobagii români. În același timp, mulți boieri, îndeosebi din Moldova, și-au trimis deseori agenți în Transilvania spre a achiziționa acolo brațe de muncă pentru satele și siliștile lor părăsite. Astfel, în anul 1765, se pomenește de un agent care întreținea o vie agitație în părțile nordice ale Transilvaniei, îndemnînd pe iobagii români să treacă în Moldova⁹⁶. De altfel și în hrisovul domnului moldovean Grigore Callimachi, din 16 ianuarie 1768, sînt amintiți „nește unguri ci-au eșit din țara ungurească cu căpitanul lor“ (s.n.) și care „sînt șezători cu casă“ în satele Băsăști și Dumerești din județul Bacău.⁹⁷ Anaforaua boierilor divaniți, din 25 mai 1776, arată că vâtaful divanului muntean a adus „la judecată pă ungureni striini dela satul Corbii sud Muscel“⁹⁸. În acest sat al mănăstirii Argeș fuseseră colonizați 154 „ungureni“, fiind puși sub protecția directă a feldmareșalului Rumianțev. De altfel, toate județele mărginașe cu Transilvania, îndeosebi Argeș, Muscel, Prahova și Săcuieni au primit un număr însemnat de români transilvăneni, refugiați din cauza exploatării de stat și feudale⁹⁹.

⁹¹ Hurmuzaki—Iorga, *Documente*, X, p. 7; Vezi și N. Iorga, *Acte și fragmente cu privire la istoria românilor*, II, p. 189 și urm.

⁹² Petru Rîmneanțu, *Problema iradierii românilor din Transilvania în Principatele Române*, Cluj, 1946, p. 146—147; Cf. și I. Ionașcu, *Lupta vrîncenilor pentru apărarea munților de cotropirea habsburgică în sec. XVIII*, în „Analele Universității“, seria științelor sociale, nr. 9, 1957, p. 92.

⁹³ D.R.A., sec. XVIII, Țara Românească, vol. I, p. 555.

⁹⁴ I. Lupaș, *Studii istorice*, Sibiu, 1944, vol. IV, p. 172.

⁹⁵ D. Prodan, *Teoria imigrației românilor din Principatele Române în Transilvania în veacul al XVIII-lea*, Cluj, 1944, p. 95.

⁹⁶ N. Iorga, *Documente privitoare la familia Callimachi*, vol. II, București, 1903, p. 472.

⁹⁷ D.R.A., sec. XVIII, Moldova, II, p. 432.

⁹⁸ *Ibidem*, Țara Românească, vol. I, p. 605.

⁹⁹ I. Ionașcu, *Despre județele Olt și Argeș în catagrafia din anii 1773—1774 de la*

În același timp, avîndu-se în vedere numărul mare al ungurenilor, domnitorul Alexandru Ipsilanti a instituit, în 1776, cele două isprăvnicate de ungureni în Țara Românească.

În ultimul pătrar al veacului al XVIII-lea, penetrația românilor transilvăneni la sud și est de Carpați a continuat cu și mai mare intensitate. La ea se referă, ca și pînă acum, documentele interne și externe. Astfel, la 1785 se vorbește de „ungureni” ce locuiau pe moșia Băbeni (Vilcea) a mănăstirii Bistrița, iar la 1790 se menționează că în satul Vaideei trăiau „lăcuiitori oameni streini ungureni”¹⁰⁰. Dintr-un document din 12 aprilie 1800 rezultă că „lăcuiitorii ungureni... sînt șazători” pe moșia Pătroaia¹⁰¹. În sfîrșit, în hrisovul lui Constantin Ipsilanti, domnul Moldovei, din 4 iulie 1800, se vorbește de „lăcuiitorii birșani ci să află cu lăcuința pe moșia mănăstirii Cașinului”¹⁰². Birșanii au avut o contribuție însemnată în economia agrară a Principatelor. Spre deosebire de oierii ardeleni, care veneau numai sezonier, birșanii erau oameni stabili în unele sate din partea muntelui. În Moldova se aflau îndeosebi în județele Putna și Bacău, cu centrul la Stănești, pe moșia mănăstirii Cașin și la Soveja¹⁰³.

Românii transilvăneni s-au infiltrat deci continuu și lent peste munți. Din această cauză, așezările lor se întîlnesc de-a lungul lanțului subcarpatic, de la Turnu-Severin pînă în nordul Moldovei, și dincolo de streășina Carpaților, pînă pe marea cîmpie românească și chiar pînă în Dobrogea. Multora din satele locuite de ei li s-a atribuit prezumtiv și cite un loc anumit de origine¹⁰⁴. Numărul românilor transilvăneni, emigrați în Principate, era destul de mare spre sfîrșitul secolului al XVIII-lea, din moment ce Austria reclama 8 000 de familii din Moldova și 16 000 de familii din Muntenia¹⁰⁵.

Un rol important la popularea Moldovei și Țării Românești l-au avut în secolul al XVIII-lea, ca și mai înainte, păstorii (mocanii, ungurenii, mîrginenii, țuțuienii, săcelenii etc.), al căror număr a crescut considerabil în această vreme, față de veacul anterior. Mai ales după răscoala din 1784, cînd asupra țăranilor români s-a abătut o represiune cruntă, mulți păstori ardeleni au trecut în Țara Românească și Moldova, unde au întemeiat numeroase sate noi¹⁰⁶.

Păstorii ardeleni, stabiliți definitiv sau numai ca sezonieri, au contribuit de multe ori la salvarea vistieriei Principatelor, pusă la grele încercări din cauza cererilor exagerate ale Porții otomane. Ei au fost totodată un element admirabil de unitate culturală și națională. Nimeni n-a con-

Moscova, Extras din revista „Mitropolia Olteniei”, anul X, 1958, nr. 3—4, p. 6 (nota 11).

¹⁰⁰ *D.R.A.*, sec. XVIII, Țara Românească, vol. I, p. 708—709 și 767.

¹⁰¹ *Ibidem*, p. 903—904.

¹⁰² *Ibidem*, Moldova, vol. II, p. 729—730.

¹⁰³ V. Mihordea, *Relațiile agrare din secolul al XVIII-lea în Moldova*, Editura Academiei, Buc., 1968, p. 146—149.

¹⁰⁴ I. C o n e a, *Villages d'ungureni dans l'Olténie subcarpathique*, Archives pour la science et la réforme sociale, 1943, XVI, nr. 1—4, p. 39.

¹⁰⁵ I. N i s t o r, *op. cit.*, p. 855; *idem*, *Bejenari ardeleni în Bucovina*, în „Codrul Cosminului”, II (1925), p. 20 (extras).

¹⁰⁶ S t. M e t e ș, *op. cit.*; Dr. A n d r e i V e r e s s, *Păstoritul ardelenilor în Moldova și Țara Românească (pînă la 1821)*, Buc., 1927; D. S a n d r u, *Mocanii în Dobrogea*, Buc., 1946.

tribuit mai mult ca ei la susținerea zilnică a raporturilor de orice natură, între românii din Transilvania și cei din Țara Românească și Moldova¹⁰⁷.

În concluzie trebuie să subliniem că în veacul al XVII-lea și al XVIII-lea — ce au făcut obiectul cercetării de față — elementele românești din Transilvania, imigrate în Moldova și Țara Românească, pe diverse căi, din motive economice, sociale, politice și religioase, au întrecut din punct de vedere numeric, cantitativ, contingentele elementelor străine, sosite din alte părți.

Aceasta se explică prin aceea că era, de pildă, mult mai lesne de colonizat în Moldova transilvăneni sau munteni decât sârbi, bulgari, greci sau albanezi. Tot așa în Țara Românească, stăpînii feudali considerau avantajos și mai la îndemînă să-și colonizeze siliștile și satele părăsite, mai degrabă cu ardeleni și moldoveni decât cu poloni sau ruși. Pe de altă parte, trebuie să mai ținem cont și de faptul că era mult mai ușor pentru colonizatorii satelor să intre în contact și să-și cultive pămînturile cu țărani români, decât cu străini care nu cunoșteau limba românească.

Ponderea elementelor transilvănene, în cadrul operei de colonizare din perioada secolelor XVII-XVIII, explică, între altele, de ce majoritatea toponimicilor care vorbesc de întemeieri de sate în Moldova și Muntenia privesc pe „ungureni”. Numărul lor (184 de sate)¹⁰⁸ depășește considerabil pe toate celelalte, indiferent de originea geografică sau etnică a imigranților. Cauza rezidă în faptul, amintit mai înainte, că românii din Transilvania, dornici și ei să scape de exploatarea de acolo, erau mai aproape de Moldova și Muntenia decât străinii adevărați, cu care, administrativ, am văzut că erau puși pe același plan, datorită împrejurării că, din punct de vedere geografic, veneau „din altă țară”, unde condițiile de viață erau sensibil mai grele decât cele existente în Țara Românească și Moldova. De aceea, putem spune că românii transilvăneni au fost într-un fel preferați străinilor propriu-zis¹⁰⁹. Avînd în vedere toate acestea socotim drept plauzibilă concluzia că în secolele XVII-XVIII, ca și mai înainte, românii din Transilvania au constituit un important rezervor care a alimentat opera de colonizare din Principate.

Nu trebuie să neglijăm însă nici elementele românești „înstrăinate”, venite dinafara Transilvaniei, din sudul Dunării sau din alte părți, care au fost, întotdeauna, precumpănitoare străinilor propriu-zis. În sfîrșit, o contribuție însemnată la înfăptuirea operei de colonizare au avut-o elementele străine propriu-zise, care au devenit cu timpul cultivatori harnici ai pămîntului, vorbind aceeași limbă cu poporul român.

În cadrul acestor mișcări demografice, un rol însemnat l-au avut și schimburile de populație dintre cele trei țări române. Acestea au avut nu numai o mare importanță economică, socială și politică, dar și una culturală. Pe lîngă faptul că au alimentat colonizarea într-o țară sau alta, ele au contribuit la menținerea unității limbii române, la răspîndirea obiceiurilor și datinilor strămoșești pe întreg teritoriul românesc, într-un cuvînt au contribuit la menținerea unității etnice și politice a poporului român.

¹⁰⁷ Cf. St. Meteș, *op. cit.*, p. 3—4.

¹⁰⁸ Cf. Petru Rîmneanțu, *op. cit.*, harta dintre p. 10—11.

¹⁰⁹ Cf. Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 294.